Bálint István:

Baudelaire másik arca

— Baudelaire: Romantikus müvészet —

Kis füzetben jelentek meg Charles Baudelaire a Fleurs du mals költője, a romlás énekesének, a világ egyik legnagyobb lirikusának tanulmányai. Érdekes olvasgatnunk ezeket a tanulmányokat mert egy másik Baudelairet ismerünk meg. A romlás énekese és az őrület, az öngyilkosság határán mozgó rettenetes, embertelen vívódás költője mellett a logikusan gondolkodó embert. Ugyanannak az embernek a másik arca ez, de mégis emberileg közelebb hozza hozzánk Baudelaire-t és ezek a gondolatok megtanítanak bennünket arra is, hogy a valamikor szentség törésnek tartott dolgokban mennyi igazság van.

Ma már kicsit nehezen értjük meg Baudelaire nemzedékét. A nagy csalódás utáni nemzedék ez. Akkor él, amikor a polgárság nagy nekilendülése után az ember igazán tudatára ébred, hogy az anyagi erők irányitják a világot; az emberek önzése és a gazdagság mindenható. Ez a nemzedék ismeri fel legelőször a kapitalizmus elembertelenitő vonásait s így aztán emberileg érthető, hogy az a vélemény, hogy minden fejlődés csak ennek a csírában meglévő elembertelenedésnek a kibontakozása lehet. Ezért érthető, amikor Baudelaire azt írja: »Az Ipar és a Fejlődés minden költészet ellensége«. És forradalmi nemzedék ez a nemzedék. A forradalomban növekedett és maga is mindvégig lázadó ember maradt. De már nem lehettek illuziói a polgárság világáról. (Baudelaire nagyon szépen kimutatja Wagner egyes illuzióinak alaptalanságát). Franciaország a forradalmak hazája. Négy forradalom követte egymást és egyik sem hozott semmit. Ez a nemzedék megmaradt forradalmárnak és kiábrándult a forradalmakból, mert azt látta, hogy azok nem hozzák el romantikus eszményeinek megvalósitását. »Semmi sem változik bár úgy tűnik, hogy minden változik«, — állapítja meg kiábrándultan a gondolkodó Baudelaire. Ebből ered ennek a nemzedéknek kétségbeesett keresése. A forradalmi eszmények megőrzése, amikor a kapitalizmus világa már a nyárspolgári megnyugvásnál köt ki és ez a kétségbeesett keresés teszi mássá a költőt, szakítja ki az egyszerű emberek köréből és úgy tűnik, mintha a forradalmiassághoz ragaszkodó költő ellen »az egész társadalom háborút folytatna«. Ezért érthető az is, hogy ez a nemzedék vállalja a magánosságot. Jó adag tudatosság van ebben a magánosságban, mert azt jelenti, hogy nem hódolnak be a forradalmiasságot feladó nyárspolgároknak és az elembertelenedő világnak«. Önmagunk arisztokratikus magatartása zár bennünket magányba. »És ilyen körülmények között ez a nemzedék arra is ráébred, hogy a romantika korszakában a tömegekkel egy pillanatra megszerzett egység ma már lassan szertefoszlik és az emberek nem tudnak lépést tartani a behódolni nem akaró, megalkuvást nem ismerő költővel. »A zsenihez viszonyitva az olvasótábor olyan óra, amely késik«.

Csak így érthetjük meg Baudelaire és nemzedéke irodalmi elképzeléseit is. Kezdjük mindjárt a valamikor szentségtörésnek tartott elefántcsont toronnyal és l' art pour l' arttal. Már a fentiek alapján is világos, hogy ez az elefántcsottorony kikényszerített: védekezés az elembertelenedő és elnyárspolgáriasodó világgal szemben és azt jelenti, hogy a lázadó forradalmi költő magáramarad a világban. Nem hiába mondta Delacroix, hogy a müvészet igazi nagy titka: megtanulni jutalom nélkül dolgozni. A kapitalista világban már semmit sem érhet el a költő. Nem dolgozhat eredményért, célért, hanem csak magáért a munkáért. A logika nyelvére fordítva ez az elefántcsonttorony Baudelairenél három dolgot jelent. Először önmaga igazolását azzal, hogy kimutatja: Delacroix elefántcsonttornya védekezés volt a világgal szemben. Másodszor van valami ebben a müvészet mesterségbeli részéből. A világból kiszorult iró most már többet foglalkozik önmagával és alkotásának mesterségbeli részével. Ezért fedezi fel, hogy »a müvész olyan ember, aki úgy van odafűzve a festőállványhoz, mint a jobbágy a földhöz«. Természetesen nem beteges elszigetelődés ez, hisz éppen Baudelaire mutatja ki Delacroix-val kapcsolatban, hogy magatartása, mennyivel több mint a kicsinyes mesteremberkék fúrás-faragása. Az elefántcsonttorony tehát az alkotás szentségét is jelenti, azt, hogy az iró az alkotás szent pillanatában csakis maga lehet. És e mellett persze azt, hogy most már nincs is miért kilépnie a világba. Végül a l' art pour l' art nem az, aminek a zsdanovi szocialista realizmus tartotta, nem is a reakciós irók önigazolása a behódolásért és nem beteges halhatatlanságra törő fúrás-faragás. Egyszerűen csak arról van szó, hogy Baudelaire többé-kevésbé

helyesen felfogja az irodalom igazi társadalmi funkcióját. A megfogalmazás maga így hangzik: »A költészetnek ha az ember csak kicsit is önmagába merül, hogy vizsgálja lelkét, hogy felelevenítse emlékeit, nincs más célja, mint önmaga; a többi el is maradhat; egyetlen költemény sem lesz olyan nagy, olyan nemes, annyira igazán méltó, a költemény nevére, mint az, amelyet csak azért az örömért írtak, hogy egy verset írjanak«. Ezt a fejtegetést nem értenénk egészen és talán hitelt adnánk a félremagyarázóknak, ha nem vennénk észre a következő mondatot: »Nem azt akarom mondani — jól értsenek meg — hogy a költészet nem nemesíti meg a természetet, hogy végső célja nem az ember felemelése a vulgáris érdekek fölé — ez szemmelláthatóan értelmetlenség lenne. Csak azt mondom, hogy a költő csökkentené költői erejét, ha valamilyen erkölcsi cél után menne«. Az irodalom tehát hat, szerepet tölt be, a költő számára lehet, hogy az alkotásban van öncéluság, de az irodalom csak azzal irodalom, hogy másokra is hathat. Lényeg csak az, hogy az író nem külső célt tart szemelőtt, hanem önmagát. Nem napi politikát, hanem mélyebb tartalmat ad. Ebből a szempontból a költő számára nem is egészen öncélú ez az irodalom, hanem kötelesség — az értékek megmentésének feladata és utolsó kísérlet a romantikus eszmények megvédésére. Hogy mennyire nem csak a költő magánügye ez, azt bizonyítja, hogy Baudelaire szerint a költőnek nincs joga megtagadni az írást. Mert »ez a legmagasztosabb kötelesség« és az igazi költő »kötelességének rabszolgája«.

És főleg ez a l' art pour l' art nem jelenti a tartalom absztrakt elszigeteltségét. Hisz lényege éppen a behódolás elleni harc, egy jajkiáltás a világ ellen, tehát nem lehet a behódolás, a fájdalomtól való elfordulás eszköze. Az igazi költészet — elemezte Baudelaire Dupont kötetének előszavában — a mindenkit megrázó fájdalom, »a fájdalom és a szomorúság gyönyörű felkiáltása« és az előszó végén még hozzáteszi: »Menj tehát a verssel a jövő felé te látnoki költő. Verseid nagyszerű visszatükrözései a nép reményének és meggyőződésének«.

Baudelaire l' art pour l' artjának tehát semmi köze ahhoz, amit ellenségei és barátai ráfogtak, hanem a művészet társadalmi, emberi és mesterségbeli helyének logikus és zseniális elemzése. És ez az elemzés ma is érvényes számos helytelen felfogással szemben. Bizonyára emlékszünk még arra, hogy borzongva olvastuk: a dekadencia a mesterségest a természetes fölé emeli. Ha ennek az elvnek az indokolását Baudelairenal olvassuk — a logika és a lirikus szuggesztiv erejének együttes hatására — felmerül bennünk a kérdés, hogy is lehet hogy az emberek még ma is hisznek a természetes élet a természetesség fölényéről szóló mesében?« Vizsgáljátok ki, elemezzétek mindazt, ami természetes, az igazi természetes ember minden lépését és kivánságát és valóságos szörnyűségeket találtok. Mindaz, ami szép és nemes az értelem és a számitás eredménye... Az erény mesterséges, természet fölötti... A rosszat minden erőfeszítés nélkül, természetesen, sorsszerűen teszik. A jó mindig a művészet eredménye«. Hiába, a világ és az emberek természete már olyan, hogy csak a gyom nő igazán szabadon és az igazi termést önmagunknak és környezetnek kell ápolni. Így aztán tényleg igaz az, hogy mindaz, ami jó, ami szép az soha nem természetes, hanem mesterséges, az emberek, a társadalom teremtették meg önmaguknak. Még a Baudelairevel szembeni utolsó előítélet is: a formai tökélyre törekvés előítélete is semmivé foszlik ha ezeket a logikus fejtegetéseket olvassuk. A formai tökély nem beteges fúrás-faragás, mint amivé később tették, még csak nem is a forma fölénye, hanem éppen a tartalom és forma dialektikus egysége: »Mert világos, hogy a retorika és prozódia nem felszinesen kitalált erőszak hanem azon szabályok összessége, ,amelyeket maga a szellem összetétele követel meg; és a retorika és prozódia sohasem akadályozták meg az eredetiséget, hogy kifejezést nyerjen. »A formatökély nála csak azt jelenti, hogy igazán nehéz szavakba önteni, kifejezni ezt az elembertelenedő világot. A formagond csak azt jelenti, hogy »nincs kifejezhetetlen«

Ha valaki valaha is meg akarja teremteni a lázadás, a haladás szolgálatában álló irodalom esztétikáját, mindenféle árnyalatú reakcióval szemben, akkor okvetlenül el kell olvasnia Baudelaire tanulmányait. A nemzedék sajátos helyzetéből származóan vannak fogyatékosságai, tévedései, de ez a kis füzet a logika nyelvére lefordítva emberileg közelebb hozza hozzánk, érthetővé teszi Baudelaire valamikor szentségtörésnek tartott és ma már sokban igaznak bizonyult elképzeléseit.